

УДК: 94:339.175(497.11)"1938/1939"

**Др Милош
РАДОВАНОВИЋ**

дипл. инж. арх.

Факултет техничких наука

Чачак

arh.milos.radovanovic@gmail.com

ИЗГРАДЊА ГРАДСКЕ ТРЖНИЦЕ У ЧАЧКУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

АПСТРАКТ: Чачак је у другој половини тридесетих година прошлог века зајочео изградњу модерне градске тржнице на Малој пијаци. Она је била потребна ради савременог снабдевања становника животињним намирницама: месом, млеком и млечним производима и поврћем. Поред своје важне функције и економског значаја она је била и симбол модерне доба и најрејка рада. Узори за изградњу таквог објекта били су тржнице у другим развијеним градовима тадашње државе. Изградња тржнице није ишла лако и било је много проблема које је требало савладати, од финансијских, урбанистичких, па све до техничких. Ојштинска и градска власти морале су за њену изградњу да се задужују, мењају урбанистички план, усвајају пројекат и бирају извођача. Ипак, сви ови проблеми су успешно савладани и Чачак је прег рат, крајем 1939. године, добио нову градску тржницу, која још увек једним делом обавља своју функцију.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: тржница, нова тржница, зидана пијаца, Мала пијаца, касайски дућани, радње за поврће реулациони план, локали на Малој пијаци.

Изградња тржнице у Чачку почела је 1938. године на Малој пијаци како да би се обезбедио затворени и покривени простор за продају млечних производа, меса и других животињних намирница.

Чачак је у другој половини тридесетих година XX века био град у великом успону, посебно после завршетка економске кризе. Захваљујући добром положају, плодној моравској долини са залеђем, али и развоју индустрије, Чачак је у овом периоду доживео велики развој и постао важна железничка раскрсница, извознички центар пољопривредних производа и значајно градско насеље у источном делу Дринске бановине. Због свега тога, али и због развоја индустрије, постао је привлачан за живот и запошљавање, па је и број становника у њему стално растао. Долазили су нови становници не само из околних села и залеђа, него и из других делова

тадашње краљевине, а посебно стручни кадрови који су били потребни Фабрици хартије, Војно-техничком заводу, железници, али и администрацији, просвети и здравству. Због свега тога настала је потреба да град поред три отворена трга-пијаце добије и модерни затворени простор за продају животињних намирница - тржницу. Чачак је тада био не само важно градско насеље, већ и привредно средиште, а посебно важан извознички центар пољопривредних производа, па му је и због тога био потребан један овакав садржај. О значају тржнице за град сазнајемо и из извештаја о пословању Градског поглаварства у Чачку за период од 23. XI 1935. до 31. III 1939. године. У делу који се односи на изградњу тржнице забележена је и изјава тадашњег председника општине Радојка Солујића: *Истио тако сматрао сам за потребно да Чачку створим још једну шековину, која ће, не само*

служити оштим интересима свих грађана, јавној хигијени и санитарним потребама, већ ће у исто време бити и једна врста привредног предузећа, које ће моћи ужити и леи приход оштини и од тога прихода оштилиштини закључени зајам за нову школу. Та шековина би била тржница, неоходно ошребна једном граду као што је Чачак...¹ То је било време када се после изградње Фабрике хартије, Војно-техничког завода и нове основне школе у јужном делу града, појавила потреба и за другим комуналним и јавним објектима, међу којима је тржница била посебно важна.

Припреме за изградњу

Активности око припрема за изградњу тржнице нису ишле лако због мноштва и објективних и субјективних проблема. Они су се појавили око избора локације, измене регулационог плана, обезбеђења средстава, али и мањег броја грађана који су се противили и потреби и месту за њену изградњу. Градске власти су још на почетку 1936. године покренуле активности око припрема за изградњу тржнице у складу са законом и потребама града. Градско поглаварство је на својој седници одржаној 21. марта разматрало проблематику у вези са местом, начином изградње и финансирањем градске тржнице. На седници је констатовано је да је Чачку потребна модерна затворена тржница, по угледу на Крагујевац и друга напредна места у тадашњој краљевини, која би поред функционалних задовољила и хигијенске и естетске услове. Поглаварство износи и мишљење да би се са изградњом модерне тржнице обезбедио и велики приход за град и општину у износу од око 50.000-60.000 динара годишње. После детаљног разматрања проблема у вези са изградњом тржнице Поглаварство је предложило Градском већу:

1. Да се уштеде од зајма за подизање нове основне школе употребе за изградњу тржнице;

2. Да се у новоподигнуте касапске дућане помоћу електричних пумпи уведе водовод;

3. Да се од касапских дућана (тржнице) и пијаце изради канализациона мрежа;

4. Да се за изградњу водовода и канализације употребе средства из чесменог фонда и фонда за канализацију и водовод.²

После овог предлога Градско веће је на својој седници одржаној 23. априла 1936. године донело одлуку о подизању касапских дућана, уређењу пијаце и њеном опремању водоводом и канализацијом. Такође је одлучено да се за финансирање ових радова употреби вишак зајма узетог код Државне хипотекарне банке за изградњу основне школе и фондова за водовод и канализацију у износу од 168.891 динар и чесменог фонда у износу од 113.085 динара.³ Градско веће је задужило своју Грађевинску комисију да заједно са Техничким одељењем Поглаварства припреми предлог за место и начин изградње тржнице. По захтеву Градског већа Техничко одељење Поглаварства је заједно са члановима Грађевинске комисије 9. децембра 1936. године доставило Градском поглаварству у Чачку извештај у вези са локацијом и начином изградње тржнице. У извештају се наводи да је *Према садашњем стању регулације и распореда насељености места било најодесније да се тржница подигне на Малој њијаци,*⁴ до постојећих општинских касапница. По овом предлогу тржница би заузела јужни део тадашње Мале пијаце између улица Обилићеве, Цара Лазара (сада др Драгише Мишовића), а на северу до садашње Железничке улице. Овим предлогом предвиђено је рушење старих касапских локала и заузимање јужног дела Мале пијаце у дужини од око 30 метара. У извештају се наводи да *на овој површини има доста места да се подигне 10-12 месарских радњи, 10-15 радњи за поврће са једним киоском и 3 најкривена рега за млечне производе и суво месо.*⁵ Комисија наводи да

[2] МИАЧ, ГП, К-13, Л-11

[3] МИАЧ, ГП, К-13, Л-11

[4] МИАЧ, ГП, К-15, Л-16

[5] МИАЧ, ГП, К-15, Л-11, р-11/36.

[1] Међуопштински историјски архив Чачак (МИАЧ), Градско поглаварство у Чачку (ГП), Извештај о пословању од 23. XI до 31. III 1939, Чачак, 1939, 75.

је за изградњу тржнице потребно и да се изврши измена Регулационог плана Чачка да би се створили потребни законски и плански услови. Зато се и наводи и *да је њој потребно да Поглаварство издаје своје измену регулационог плана на њојменом месцу према приложеном нацртима и њој у што скорје време како би се цео технички елаборат спремио за њу.*⁶

Међутим, око измене Регулационог плана за потребе изградње тржнице било је великих проблема и та процедура се доста искомпликовала и одужила. Измена је урађена 1936. године и њу је одобрило Градско веће на својој седници од 27. децембра исте године. Затим је Градско поглаварство доставило усвојени предлог плана Краљевској банској управи Дринске бановине у Сарајеву за давање мишљења и одобрење. Краљевска банска управа је по пријему овог предлога плана упутила исти Архитектонском одељку Министарства грађевина у Београду са молбом за надлежност. Међутим, Банска управа је уз овај предмет послала Министарству и своје мишљење у коме стоји да ће та пијаца у будућности бити мала, посебно због тога што се око њ сустиче шест улица. Министарство грађевина 29. марта 1937. године шаље Краљевској Банској управи у Сарајево своје мишљење у коме наводи да се не може одобрити наведена измена Регулационог плана, јер он није усклађен са Грађевинским законом који захтева да Чачак има јединствен Регулациони план у коме мора бити обухваћен цео град (сл. 1). Међутим, Градско поглаварство не одустаје од своје намере да на овој локацији гради тржницу, па поново упућује 5. маја 1937. године Краљевској банској управи молбу са образложењем у коме наводи да катастарске основе за израду новог Регулационог плана града још нису готове и да ће следеће године, када их добије, приступити изради новог у коме ће бити предвиђена и тржница. Банска управа је поново, 13. маја 1937. године, упутила молбу Градског поглаварства Архитектонском одељењу Министарства

грађевина за давање новог мишљења. Да би се овај проблем лакше решио уследила је и интервенција народног посланика из Чачка, инжењера Светолика Станковића, код министра грађевина. Сведочанство о томе сачувано је на допису Краљевске банске управе упућеном Министарству грађевина, на коме стоји руком исписана молба инжењера Станковића: *Молим њој година Министра да се према његовој изјасни и дозволи издање ових каскајских дућана и тржнице, а план регулације је у раду и он ће се у њему унећи*⁷ (сл. 2). После новог захтева Градског поглаварства и интервенције народног посланика Станковића, Министарство грађевина је променило став и Краљевској банској управи у Сарајеву послало нови допис са позитивним мишљењем. После овог дописа Краљевска банска управа у Сарајеву је у јулу 1937. године доставила Градском поглаварству у Чачку допис у коме се саглашава са изменом Регулационог плана ради изградње тржнице на Малој пијаци у Чачку.⁸

План за градску тржницу урадио је шеф техничког одељка, инжењер Исидор Јањић, а грађевински одбор је на својој седници одржаној 26. 4. 1937. године прегледао *нацрте и предрачун* и прихватио пројекат. У допису који је Грађевински одбор упутио Градском поглаварству у Чачку стоји да је *грађевински одбор прегледао нацрте и предрачун за израђивање нових пројавница и нових месарница на Малој пијаци, проучио их темељно и налази да су израђени нацрти, израђени у свему сагласно са њој потребама нашега града, како у техничком и економском, хигијенском и естетском смислу.*⁹ У извештају још стоји да су цене из предрачуна реалне, јер су формиране на основу цена радова на изградњи нове основне школе који су у току. Предрачунска вредност за изградњу тржнице по овом пројекту износила је 1.103.572,62 динара. Чланови Грађевинског одбора у извештају још предлажу да се радови на изградњи тржнице уступе најповољнијем извођачу путем

[6] МИАЧ, ГП, К-15, Л-11, Г-11/36.

[7] МИАЧ, ГП, К-15, Л-11, Г-11/936.

[8] МИАЧ, ГП, К-15, Ф-11, Л-13, Ф-11, Г-11/936.

[9] МИАЧ, ГП, К-15, Ф-11, Л-13, Ф-11, Г-11/936.

лицитације. Међутим, због недостатка средстава за изградњу комплетног објекта по пројекту, решено је да се у првој фази изведу само груби грађевински радови према раније одобреним изводима из одобреног предрачуна у износу од 620.087,92 динара.

Добијена предрачунска вредност за изградњу тржнице по одобреном пројекту је коригована и усклађена са тренутно реалним ценама и износила је 1.232.473,41 динар, а затим је послата Краљевској банској управи у Сарајеву на одобрење. Банска управа је својим актом бр. 33.359/38 одобрила ревидирану суму и одобрила расписивање лицитације за избор најповољнијег извођача радова.

Прва лицитација у скраћеном облику за извођење радова у наведеном износу одржана је 4. марта 1938. године уз одобрење Краљевске банске управе у Сарајеву. Понуде за извођење грубих грађевинских радова доставила су 4 понуђача: Мирко Здравковић, предузимач из Пожеге, Милан Поповић, инжењер из Београда, Михаило Нешић, инжењер из Београда и Мелентије Михаиловић, предузимач из Чачка. Комисија за избор најповољнијег понуђача искључила је четвртог понуђача Мелентије Михаиловић јер није доставио сву потребну документацију. Најповољније услове за извођење наведених радова понудио је Мирко Здравковић из Пожеге за суму од 618.987,48 динара. На седници Градског већа одржаној 9. марта 1938. године констатовано је да одржаном лицитацијом није постигнута најповољнија цена и донета је одлука да се она поништи и распише друга у скраћеном року 9. априла исте године. На поновљеној лицитацији опет је најповољније услове за извођење понудио Мирко Здравковић из Пожеге за суму у износу од 570.170,84 динара¹⁰ (сл. 3). Одлуком Градског већа бр. 6722/38 од 11. априла 1938. године Здравковићу су уступљени радови на изградњи тржнице и то земљани, зидарски, тесарски, лимарски и покривачки за суму од 570.170,84 динара.¹¹ Одлуку Градског већа

о уступању радова одобрила је Краљевска банска управа Дринске бановине у Сарајеву својим решењем бр. 11797 од 16. маја 1938. године.¹²

Радови на изградњи тржнице

Изградња тржнице финансирана је из средстава зајма и продатог градског имања и плацева на Авлаџиници и у данашњој Улици др Драгише Мишовића. Градско поглаварство је за грубе радове обезбедило суму од 579.179,28 динара и то 179.867,28 динара преосталих од зајма за подизање основне школе, 306.202 динара од Чесменог, канализационог и водоводног фонда и 93.110 динара од продатих општинских имања, кафане зване Ђендић и војног магацина.¹³

Извођач радова уведен је у посао 1. јуна 1938. године и посао је по уговору требало да буде завршен за 180 календарских дана, односно 1. децембра 1938. године. Надзор на извођењу радова вршио је пројектант објекта, инжењер Исидор Јањић, а исплата радова извођачу вршена је у месечним привременим ситуацијама које су, поред надзорног органа, контролисали и чланови комисије.

Одмах по увођењу у посао извођач је отпочео радове и 10. јула 1938. године завршени су темељи, када је извршено и њихово свечано освећење. То сазнајемо из Позива које је Градско поглаварство упутило Архиепископском намеснику града Чачка и званицама, као и из јавне објаве у виду плаката грађанству Чачка од 6. јула 1938. године у којој стоји: *У недељу 10. јула извршиће се свечано освећење темеља нове тржнице и пројавница на Малој њијаци у Чачку. Почетак свечаности у 10 часова. Позива се грађанство да у што већем броју присуствује овој свечаности освећења темеља и шиме њокаже своју приврженост идеји унапређења нашег месца*¹⁴ (сл. 4 и 5).

[12] *Извештај о пословању од 23. XI до 31. III 1939* (Чачак: Градско поглаварство у Чачку, 1939), 75.

[13] *Извештај о пословању од 23. XI до 31. III 1939*, 75

[14] МИАЧ, ГП, К-15, Л-9, ф-5, р-57/38.

[10] МИАЧ, ГП, К-15, Л-16

[11] МИАЧ, ГП, К-15, Л-16

Предузимач је уговорене радове завршио до краја новембра 1938. године и о томе у писаној форми уз потпис надзорног органа званично обавестио Градско поглаварство које је дописом обавестило Краљевску банску управу у Сарајеву са молбом да формира комисију за колаудацију. Краљевска банска управа је својим решењем бр. 253 од 21. јануара 1939. године формирала комисију за колаудацију, која је 23, 24, и 25. јануара исте године у присуству надзорног органа, инжењера Исидора Јањића и извођача Мирка Здравковића прегледала радове и сачинила протокол о колаудацији. Приликом прегледа је констатовано да је на изградњи објекта било вишкова, мањкова и накнадних радова, а неки накнадни радови су настали да би се побољшао квалитет објекта. Тако је уместо сокле од опеке она израђена од бетона, из статичких разлога повећан је број бетонских стубова, а пешачка површина између објеката је уместо мозаика од ситне коцке замењена асфалтом. Приликом прегледа објекта констатовани су и неки мањи недостаци које је извођач поправио. Комисија је поред детаљног прегледала изведених радове извршила и рачунску контролу изведених радова и сравнала их са погодбеном техничком документацијом. Прегледом изведених радова констатовано је *да су извршени добро и солидно и према мерама у плану означеним а од материјала одличне квалитете*.¹⁵ На основу наведеног увида комисија је примила уговорену фазу изведених грубих грађевинских радова и саставила кончани обрачун на целу зарађену суму од 555.041,08 динара и уступним писмом предала грађевину Управи добара Градског поглаварства у Чачку на даље руковање. Протокол о колаудацији комисија је завршила 8. фебруара, а 14. фебруара га је упутила Краљевској банској управи у Сарајеву на сагласност. Из извештаја ове комисије сазнајемо да је посао извршен у свему према погодби, стручно и квалитетно и од доброг материјала и да се може примити без примедби.¹⁶ Комисија је

констатовала и вишкове и мањкове радова и доставила колаудациони елаборат Архитектонском одељењу које се после ревизије сагласило са налазима комисије, с тим да се предузимачу за наведени посао исплати сума од 555.047,78 динара¹⁷. На тапији издатој за плац на коме се налази тржница 14. априла 1939. године на име председника општине Радојка Солујића, а за потребе новог зајма, пише: *У времену издавања ове тапије на овој некорејности постоји једна грађевина-тржница недовршена која се састоји из 11 месарница, 15 прогавница за поврће, 1 прогавница за рибу, 6 шрмова за прогају пољопривредних производа, 1 соба за чувара тржнице, 2 енглеска клозеја и једној хисоара*.¹⁸ (сл. 6)

За довршење тржнице био је потребан нови зајам, па је Градско веће 29. августа 1938. године донело одлуку да се Градска општина у Чачку додатно задужи код Државне хипотекарне банке. Општина је већ била задужена код ове банке за суму од 1.200.000 динара за изградњу основне школе, а овом одлуком је предвиђено повећање зајма на 2.000.000 динара тако што би се ново задужење употребило за довршење тржнице. Министарство финансија је својим решењем од 20. фебруара 1939. године одобрило повећање зајма за потребе довршења тржнице. Први део радова са покривањем на тржници износио је 765.488,47 динара, од чега је 179.867,28 динара плаћено од остатка првог зајма од 1.200.000 узетог за школу, док је остатак од 585.621,19 општина платила из својих средстава. За довршење тржнице било је потребно још 627.800 динара из новог зајма. Да би се он добио код Државне хипотекарне банке Градско поглаварство је 19. маја 1939. године упутило допис Главној филијали ове банке у Нишу. У њему стоји да је Поглаварство својим актом од 8. маја исте године доставило филијали оригиналну тапију са катастарским планом на општинско имање на Малој пијаци на коме је подигнута тржница, односно само груби радови, затим оверен препис завршног

[15] МИАЧ, ГП, К-38, Л-1, Ф-22, бр. 266/39.

[16] *Извештај о пословању од 23. XI до 31. III 1939, 76.*

[17] *Извештај о пословању од 23. XI до 31. III 1939, 76.*

[18] МИАЧ, ГП, К-38, Л-18, бр. 2190.

рачуна за 1936/1937. и 1937/1938, као и преглед остварених прихода и расхода за буџетску 1935/1936. годину, и одобрење Министарства финансија за закључење зајма. У допису се наводи да ће Градско поглаварство накнадно доставити и следећа документа:

Уверење о регулацији издато од стране општинске управе и да се зграда налази на утврђеној регулационој линији.

План зграде у размери 1:100 од овлашћеног инжењера, снабдевен бројем деловодног протокола и печатом овлашћеног инжењера.

Оверен препис завршног рачуна за 1938/39 годину.

Оверен препис буџета за 1939/40 годину.

Ситуациони план имања-тржнице на Малој пијаци у Чачку у размери 1:500.¹⁹

На основу поднете документације Државна хипотекарна банка је својим решењем бр. 12469 од 22. јуна 1939. године одобрила зајам Градском поглаварству у Чачку у износу од 940.000 динара за довршење тржнице (сл. 7). У једном допису од 7. јула 1939. године Државна хипотекарна банка тражи да јој Градско поглаварство у Чачку накнадно достави оригинално одобрење Министарства финансија о овоме задужењу.²⁰

После обезбеђења средстава Градско поглаварство је за други део радова на довршењу тржнице расписало нову оферталну лицитацију 20. јуна 1939. године на којој није добијен задовољавајући попуст, па је због тога расписана нова лицитација 2. октобра 1939. године.²¹ Из једног дописа који је 2. септембра 1939. године Градском поглаварству у Чачку упутио Драго Чеферин из Љубљане видимо да он нуди извођење изолатерских радова на хладњачи у тржници у Чачку (сл. 8). Он у свом допису наводи: *Часїї ми је јавїїши Вам, да се сїално бавим са їпродајом їрво-класної изолационої маїтеријала за кланице и їтржнице, даље комїлейїних уређаја за їпроизводњу хладњача, са изолационим враїиима*

*за хладњаче израђујем їо свом сисїему...*²²

Министарство грађевина започело је у јесен 1938. године изградњу коловоза кроз град од ситне коцке, па је од Градског поглаварства тражено да учествује у делу трошкова. Због тога је било потребно да се сума за довршење тржнице смањи на 600.000 динара да би од зајма остало довољно новца и за коловоз. Да би се то омогућило, била је потребна нова сагласност Министарства финансија да се преостали део новца од зајма може искористити и за израду коловоза. Да би се добила потребна сагласност били су потребни и нова одлука Градског већа и мишљење Краљевске банске управе у Сарајеву упућено Министарству финансија. Коначно, Министарство финансија је својим решењем бр. 13.463/39 одобрило измену у намени зајма тако што је у решењу нагласило да се зајам у износу од 940.000 динара има употребити за довршење тржнице у износу од 627.800 динара, а остатак суме од 312.000 динара за проширење модерног коловоза од ситне коцке.²³ Преостали радови на изградњи тржнице били су завршени до краја 1939. године, а комисија је извршила њихов преглед и коначни обрачун и објекат предала Управи добара Градског поглаварства на употребу.

Почетком следеће 1940. године почело је издавање локала и простора у тржници заинтересованим лицима. Градско поглаварство је одредило услове за издавање локала и они су били уграђени у уговор са закупцима. Условима је било одређено да купац дућан чува, одржава чистоћу, да не сме у њему ништа преправљати, да плати државну таксу на закуп и да редовно месечно плаћа уговорену кирију (сл. 10). Издавање локала и простора вршено је јавном лицитацијом, а одлуке о издавању доносило је Градско веће на својим седницама. За сваки локал било је потребно да се доставе најмање три понуде заинтересованих лица у писаној форми, са понуђеном ценом и другим условима.

[19] МИАЧ, ГП, К-36, Л-61, Ф-VII, бр. 89/39.

[20] МИАЧ, ГП, К-36, Л-61, Ф-VII, бр. 89/39.

[21] МИАЧ, ГП, К-36, Л-61, Ф-VII, р-89.

[22] МИАЧ, ГП, К-38, Л-1

[23] МИАЧ, ГП, К-36, Л-61, Ф-VII, р-89.

У Међуопштинском историјском архиву у Чачку сачуван је део једног докумената о издавању једног броја локала у току 1940. године. Из њега сазнајемо да је Градско веће на својој седници 9. септембра 1940. године на основу параграфа 8 Закона о градским општинама Ђорђевић Јањићију, месару из Чачка, издало месарски локал бр. 13 по цени од 250 динара месечно.²⁴ Из другог акта видимо да је Градско веће на својој седници одржаној 28. новембра 1940. године донело одлуку да се Тољић Милану из Чачка изда локал бр. 6 за суму од 300 динара месечно, с тим да закуп траје до 15. августа 1941. године.²⁵ На истој седници донете су и одлуке да се Јеремић Недељки изда локал бр. 2 по цени од 300 динара месечно, а Даници Стефановић из Чачка локал бр. 1 по цени од 301 динар месечно, закључно са 1. августом 1941. године.²⁶ Из још једног документа од 15. марта 1943. године сазнајемо да је купац дућана бр. 7 у тржници од 1940. године био Лојаница Милош, месар из Чачка (сл. 9). Он је своју закупнину плаћао до априла 1941. године када је одведен у заробљеништво. Када се вратио у марту 1943. године он подноси молбу Градском поглаварству у коме наводи: *Смајрам да закупнину у времену моје ошсујносии не шреба да йлашим йа сшоја молим Поглаварсцтво да ме ослободи дуја који ми се сџавља на шерей.*²⁷

План и архитектонске карактеристике тржнице

План за тржницу је сачуван и налази се у Међуопштинском историјском архиву у Чачку²⁸. План је урађен у размери 1:100 и састоји се од ситуације (катастарског плана), основе темеља, основе, пресека и изгледа будућег објекта (сл. 11, 12 1). Градска тржница по плану у основи има облик трапеза са

најужом страном на северу окренутој према Малој пијаци и бочним странама постављеним поред Обилићеве и Улице Цара Лазара (сада др Драгише Мишовића). Четврта јужна страна објекта је најдужа и она је пешачком улицом одвојена од главног, северног дела. У већем делу објекта окренуто према Малој пијаци и Обилићевој и Улици Драгише Мишовића са спољне стране смештено је у низу 17 локала, а са унутрашње покривени простор за продају млечних производа и воћа. Јужни део тржнице намењен је за продају меса и у њему је у низу смештено 9 месарских радњи, а на средини овог дела налази се јавни тоалет. У саставу објекта планирана је и колективна хладњача са изолованим зидовима. Улаз у унутрашњи део тржнице предвиђен је са три стране: на северу пасажом са Мале пијаце, а на југу из Обилићеве и Улице др Драгише Мишовић. Поред грађевинског дела пројекат тржнице садржи и део којим су обухваћени и водовод и канализација и електричне инсталације, што је у то време била новина, а посебно за Чачак. О томе сазнајемо из једног дописа који је Градско поглаварство у Чачку упутило 21. септембра 1939. године Градском поглаварству у Љубљани са молбом да га упуту Драгу Чеферину из Љубљане, ради извођења радова на хладњачи. Из једног извештаја који је упутило Градско поглаварство 15. септембра 1939. године Краљевској банској управи дринске бановине у Сарајеву сазнајемо да је постојао и Елаборат за довршење тржнице у Чачку.²⁹ Из дописа сазнајемо и да у пројекту не постоји колективна хладњача са изолационим радовима, већ да су предвиђени само мали фрижидери-хладњаци у локалима³⁰, а из дописа које је Градско поглаварство упутило техничком одељењу 20. јуна 1938. године да је одобрено да се изврше одређене промене у грађењу тржнице. Из записника о колаудацији сазнајемо да су се те промене односиле на израду парапета од бетона уместо цигле, на израду међуспратне конструкције уместо летве и трске, на набавку гранитних

[24] МИАЧ, ГП, К-486, Л-6

[25] МИАЧ, ГП, К-486, Л-10

[26] МИАЧ, ГП, К-44, Л-38, бр. 3/241, Записник са XIX седнице Градског већа града Чачка од 28. новембра 1940. године.

[27] МИАЧ, ГП, К-47, Л-3

[28] МИАЧ, ГП, К-38, Л-18, бр. 2190.

[29] МИАЧ, ГП, К-36, Л-2, Ф- VII, бр. 89/39.

[30] МИАЧ, ГП, К-38, Л-1

степеника и на измену санитарне и техничке опреме. Дакле, тржница је била снабдевена водоводном и канализационом мрежом од челичних и керамичких цеви, чучавцима, писоарима, чесмама са металним шољама, кадама за рибу и хидрантском мрежом.³¹

У функционалном и архитектонском погледу тржница је представљала квалитетно и модерно решење за своје време. Она је обезбедила затворен простор у виду локала за продају меса и намирница и покривени простор за продају млечних производа и воћа.

Изградња објеката је почела 1938, а коначно је завршена крајем 1939. године и налази се на углу улица Обилићеве, др Драгише Мишовић и Железничке, по пројекту инжењера Исидора Јањића. То је пословни и комунални приземни објекат сложене основе састављен од низа локала.

У архитектонском погледу објекат је обликован скоро модерно, без класичних детаља, осим кровног венца који се јавља у упрошћеној форми.

Фасаде објекта су равне и на њима су у горњем делу изнад излога по дужини постављене две избачене хоризонталне фуге које рашчлањују грађевину по висини.

Главна фасада објекта окренута је према северу и Малој пијаци (сл. 14). Она је симетрично обрађена са уједначеним ритмом излога и врата, а на њеној средини се налази главни мотив у виду носача за заставу³² у облику металног јарбола ослоњеног на три хоризонтално избачене хоризонталне плоче, који објекту додатно даје модеран израз. И

[31] МИАЧ, ГП, К-47, Л-7

[32] Носач за заставу био је симбил модерног покрета (Александар Кадијевић и Срђан Марковић, *Градишњелство Лесковца и околине између два свейска рајша*, Лесковац, 1996, 70).

излози и врата на овом објекту обликовани су модерно и чисто са употребом пуних челичних профила.

Објекат је и данас једним делом задржао своју првобитну функцију, са продавницама меса и рибе, али је велики његов део приватизацијом претворен у локале. У архитектонском смислу тржница је непримереним адаптацијама и преградњама девестирана, чиме је изгубила свој првобитни изглед, Објекат је посебно наружен нестручном изменом излога и преградњама, без смисла и озбиљног приступа.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављена архивска грађа :

Међуопштински историјски архив Чачак
Општина чачанска (1839-1934)
Градско поглаварство (1934-1944)

Литература:

Радовановић Милош, „Чачак на регулационом плану из 1883. године”, *Зборник радова Народної музеја у Чачку* XXII, Чачак, 1993, 237-245.

Радовановић Милош, „Измене и допуне регулационог плана Чачка и покушај израде

новог плана у периоду између два светска рата”, *Зборник радова Народної музеја у Чачку* XLV, Чачак, 2015, 137-154.

Градско поглаварство у Чачку, *Извештај о пословану од 23. XI до 31. III 1939. године*, Чачак, 1939.

Давидовић Горан, Павловић Лела, *Историја Чачка, Хронологија од праисторије до 2000. године* (Чачак : Међуопштински историјски архив, 2009)

Луковић Бошко, *Урбанистички планови Чачка и околине од 1883-1993. године*, Вишевековна историја Чачка и околине, Београд, 1995.

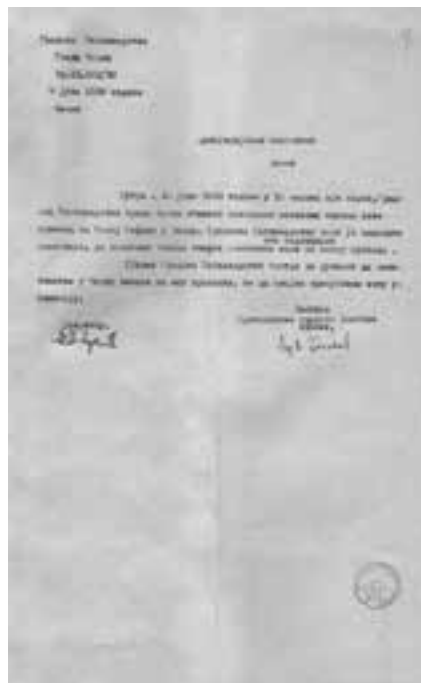
Сл. 1. Допис Банске управе у Сарајеву Министарству грађевина Краљевине Југославије у Београду, од 23. III 1937. Године, са мишљењем да се предложене измене плана не могу одобрити.
МИАЧ, ГП. К-15, Л- II, г-11. бр.-12/936.

Сл. 2. Акт Министарства грађевина Банској управи у Сарајеву да се одобри изградња тржнице у Чачку по предложеној измени регулационог плана. У горњем десном углу на допису руком је исписан текст молбе инж. Станковића министру грађевина.
МИАЧ, ГП. К-10, л-1, ф-III, бр. 21/936.

Сл. 3. Понуда Мирка С. Здравковића, предузимача из Пожеге, за изградњу Градске тржнице на Малој пијаци у Чачку.
МИАЧ, ГП. К-15, Л-16.

4. Допис председника градске општине у Чачку за освећење темеља нове тржнице у Чачку од 9. јула 1938. године.
МИАЧ, ГП. К-38, Л-1. бр. 66/39.

Сл. 5. Плакат којим се обавештава грађанство Чачка о освећењу темеља нове тржнице у Чачку, у недељу, 10. јула 1938. године.
МИАЧ, ГП.К-38, Л-1. бр. 66/39.

Сл. 6. Тапија за нову тржницу у Чачку, издата 14. априла 1939. године.
МИАЧ, ГП. К-36, Л-61, Ф-VII, бр. 89/39.

Сл. 7. Допис Државне хипотекарне банке у Београду, Главне филијале у Нишу, да се Градском поглаварству у града Чачка одобрава подношење пријаве за доделу зајма за изградњу нове тржнице у Чачку.
МИАЧ, ГП. К-36, Л-61, Ф-VII, бр. 89/39.

Сл. 8. Понуда предузећа DRAGO ĆEFERIN из Љубљане за изградњу хладњаче у градској тржници у Чачку, од 9. септембра 1939. године.
МИАЧ, ГП, К-38, Л-1, бр.1/39.

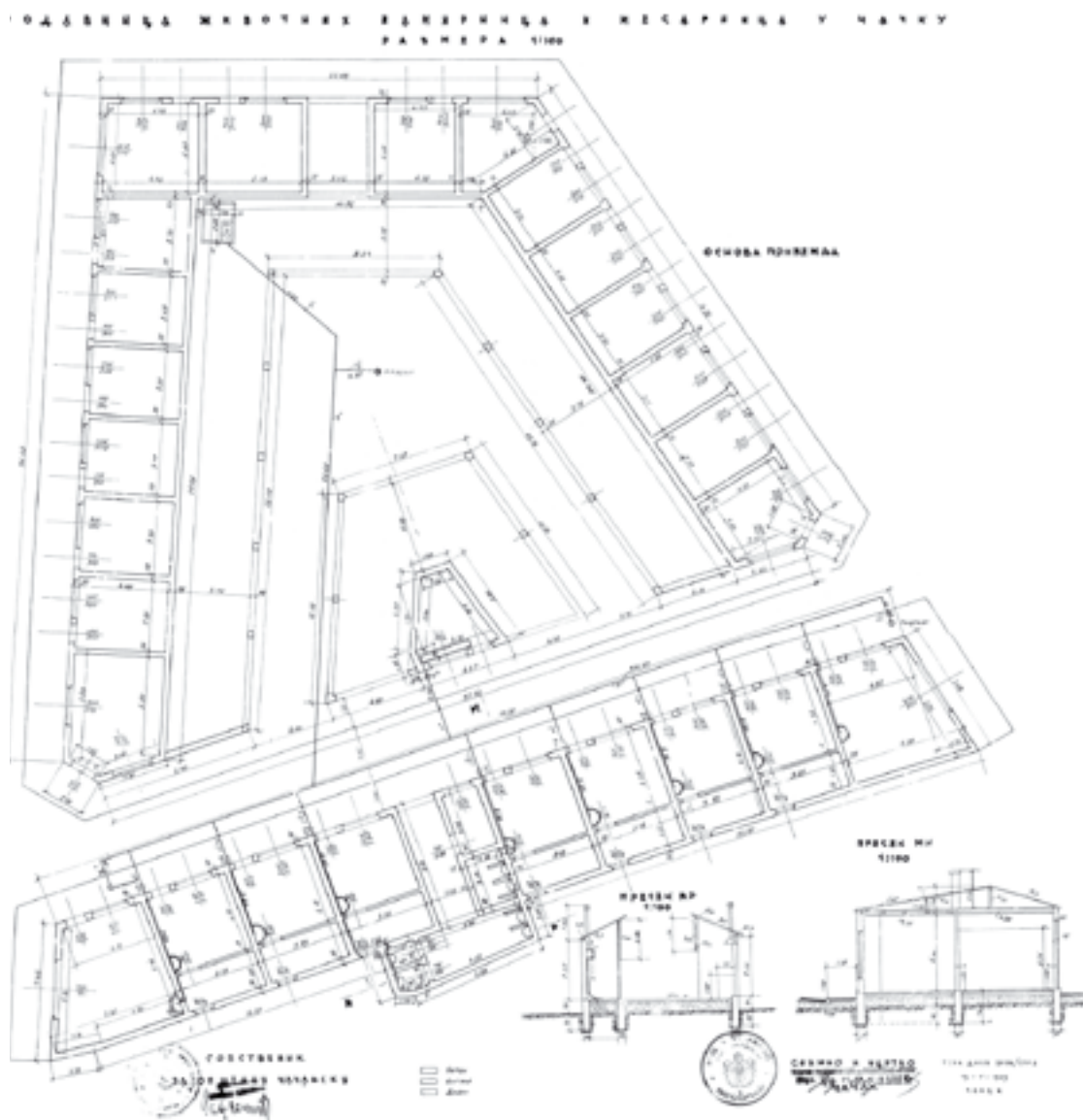
Сл. 9. Документ о закупу и коришћењу локала који је изнајмио месар Лојаница Милош у току рата.
МИАЧ, ГП, К-47, Л-3.

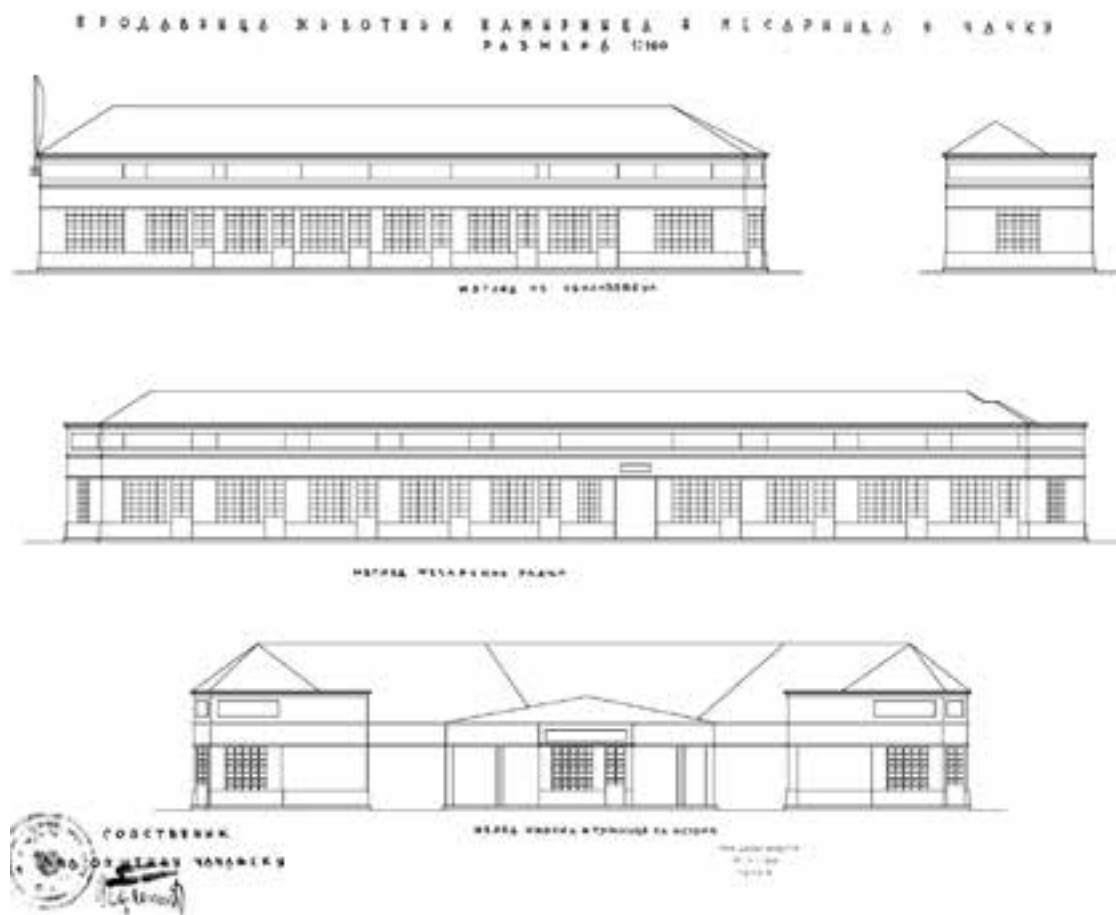
Сл. 10. Услови за издавање и коришћење локала у градској тржници.
МИАЧ, ГП, К-486, Л-10, бр.1

Сл. 11 Ситуациони план нове градске тржинице на Малој пијаци у Чачку.
МИАЧ, ГП. К-10, л-46, ф-III, бр. 22.

Сл. 12. Основа приземља градске тржнице у Чачку.
МИАЧ, ГП. К-38, л-18, бр. 2190.

Сл. 13. Изгледи (фасаде) градске тржнице у Чачку. МИАЧ, ГП. К-38, л-18, бр. 2190.

Сл. 14. Садашњи изглед тржнице у Чачку. Фотографија: Бојан Пајић

CONSTRUCTION OF THE TOWN MARKET IN ČAČAK BETWEEN TWO WORLD WARS

In the second half of the 1930s, Čačak presented a town on the great rise, due to its important position, rich hinterlands and development of industry, so the number of inhabitants grew constantly. In order to ensure good supply of basic provisions for inhabitants, beside green markets there was a need for modern and indoor space – a market. Therefore, town authorities started as early as 1936 with preparations for construction of the modern market, but they lasted long and were complex because of numerous problems that should have been solved. It was necessary to provide a location, make changes in town-planning master plan as well as provide funds and a construction plan. That is why the preparations lasted two years to obtain consent for changes in town-planning master plan and licences granted by competent bodies, as well as the bank loan for construction. The location for construction was planned at the Small Market, but a lot of time and effort on the part of municipal and town authorities was needed to have the market construction in that place approved. The plan for the market was done by the engineer Isidor Janjić, and works on the construction were consigned through bidding to the building contractor from Požega, Mirko Zdravković. Construction of the building started not until 1 June 1938 and due to limited funds only rough construction works were executed and the building was covered by roof. In order to complete construction of the building, in early 1939 it was necessary to obtain a new loan from the mortgage bank in the amount of 627.800,00 Dinars. The works on completion of the market were finished at the end of 1939 and Čačak obtained a modern building for that time, consisting of 17 shops in a row, 9 butcher's shops and an indoor space for selling dairy products and fruit. The market presented a contemporary building for that time, not only in terms of its functionality, but also in terms of architecture. At the beginning of 1940, they started renting shops through bidding and under lease agreements to all interested parties, under conditions set by the Town Council.

Miloš RADOVANOVIĆ, PhD

LA CONSTRUCTION DES HALLES MUNICIPALES À CACAK DE L'ENTRE-DEUX-GUERRES

Dans la deuxième moitié des années trente du siècle dernier, Cacak fut une ville en grande évolution, en raison de sa remarquable situation, de son riche arrière-pays, mais aussi du développement de son industrie, aussi le nombre d'habitants s'y accrût en permanence. Afin de pouvoir ravitailler les habitants avec un bon approvisionnement de nourriture, en dehors des marchés, un emplacement moderne, fermé et couvert – des halles fut nécessaire également. Les autorités municipales commencèrent à cet effet, déjà lors de l'année 1936, les préparations pour la construction de halles modernes, mais elles furent autant prolongées que complexes, en raison de nombreux problèmes qu'il fallut résoudre. Il fut nécessaire d'acquérir une localité, un changement de plan de régularisation, mais aussi des ressources et un plan pour la construction. C'est pour cela que les préparatifs durèrent deux années entières, afin d'obtenir l'accord pour le changement du plan de régularisation, les permis des organes compétents et le prêt de la banque pour la construction. La localité pour l'édification des halles fut planifiée sur le Petit marché, mais il fallut beaucoup de temps et d'efforts aux autorités municipales et communales pour que la construction à cet emplacement soit autorisée. Le plan pour les halles fut effectué par l'ingénieur Isidor Janjic et les travaux pour l'édification furent soumis aux enchères à l'entrepreneur Mirko Zdravkovic de Pozega. L'édification du bâtiment ne commença que le 1er juin 1938 et pour cause de ressources restreintes, jusqu'à la fin de l'année, ne furent exécutés que les travaux de construction bruts et le bâtiment couvert. Afin de terminer le bâtiment, il fallut se munir, au début de l'année 1939, d'un nouvel emprunt auprès de la banque hypothécaire d'un montant de 627 800 dinars. Les travaux pour l'achèvement des halles furent terminés jusqu'à la fin de l'année 1939 et Cacak obtint ainsi, pour ce temps-là, un bâtiment moderne qui comportait 17 locaux situés en rangées, 9 locaux de boucherie et un espace clos pour la vente des produits laitiers et des fruits. Le bâtiment des halles représenta non seulement au point de vue fonctionnel, mais aussi architectonique, une création moderne pour ce temps-là. Au début de l'année suivante, en 1940, on commença avec la location des locaux sous bail, aux enchères, aux personnes intéressées suivant des conditions déterminées par le Conseil municipal.

Milos RADOVANOVIC, Ph.D.